

ALEKSANDER BAJT

Neprimerni postopki B. Kovača

V članku »Trg kot podlaga gospodarskega sistema« (Teorija in praksa 22, 1985, št. 12) sem, izhajajoč iz teze, »da so produkcijska razmerja (družbeni, družbenoekonomski odnosi) dana objektivno, opredeljena z razvojno stopnjo produktivnih sil, v nobenem primeru nasledek volje kogarkoli, pa naj bodo izražena v obliki najbolj množičnih dogovorov ali sporazumov«, da trg izraža odnose kakršni so v gospodarstvu neodvisno od njega, ne pa takšne, kakršne bi si nekdo želel ali pa kakršni obstajajo po domnevi družbene ideologije ali pravne normativistike (str. 1490, 1498) – če so kapitalistični pač kapitalistične, če bi bili socialistični (ki jih posebej opredeljujem z nemonopolnim razpolaganjem s produkcijskimi faktorji) pa socialistične – med drugim sklepal, da je trg v razmerju do družbenih odnosov nevtralen mehanizem. Pri tem tvori v narekovajih navedeni del teze neprekinjen del stavka v tem članku.

Celo za t. i. tržne oblike, formalno opredeljene s številom ponudnikov in povpraševalcev na trgu, pravim, da *niso* »tržni pojav, ampak pojav produkcije, tj. razmerij v produkciji«, da jih trg kot takšne le prikazuje (1496–7).

V zapisu »Dve napačni predpostavki politične ekonomije socializma« (Teorija in praksa 23, 1986, št. 6) proglašam B. Kovač ta sklep za »napačno predpostavko« (verjetno gre za nek specifičen pomen izraza, najbrž v smislu teze ali trditve). V »nasprotju« z njo navaja »pravilno« – da produkcijski odnosi »ustrezajo, . . . pripadajo produkcijski sferi«, da ne »nastajajo zunaj nje – v politično-pravni nadgradnji in da se od tod kot zunanji pogoj (ne – A. B.) vrivajo v ekonomsko sfero« (str. 488), da »niso nekaj zunanjega (torej neekonomskopolitičnega, ideološkega, formalno-pravnega . . .), ki lahko odločajo o naravi in zgodovinski obliki blagovne produkcije« in da »blagovna oblika potemtakem ni nevtralni mehanizem, ki si ga lahko podrejuje (tako – ideološko, formalnopravno – pojmovani – A. B.) socialistični (ali kateri koli drugi) produkcijski odnosi . . .« (str. 489).

Iz mojih formulacij, ponovljenih v prvem odstavku, je očitno, da trditev B. Kovača, da pojmem produkcijska razmerja v smislu družbeno-ideološke, pravno-normativistične predstave o njih, *ni resnična*. Izrečno jih štejem za objektivno pogojena po produktivnih silah, za pojav

produkcije, prav tako izrečno pa poudarjam, da ideološko ali normativno zamišljenih odnosov ni mogoče šteti za produkcijska razmerja. Iz primerjave moje »napačne predpostavke« s kritiko »pravilne« pa je očitno, da sta si z izjemo sklepa o nevtralnosti tržnega mehanizma praktično enaki. Pri tem uporabljam celo tako močno podobno terminologijo (»ideološko«, »pravno«) in v istem zaporedju kot moj kritik, da bi se dalo upravičeno sklepati, da sem jo povzel po njem, če moj članek ne bi bil napisan pred njegovo kritiko. Zanimivo bi bilo vedeti, kakšne lastnosti mora imeti oseba, da nekaj, kar pri drugem označuje z napačno, iz njenih ust postane pravilno.

V konkretnem primeru je odgovor v potvarjanju. Od teze, kakor jo navajam v prvem odstavku, je Kovač vse podčrtane dele, ki pojasnjujejo njeno vsebino, preprosto *izpustil*. Izpustil je celo ves podčrtani del stavka, ki ga sicer citira (zgoraj v narekovajih), v katerem razlagam, kaj ni mogoče razumeti z objektivno pogojenostjo produkcijskih razmerij. Tako je bralcu preprečil, da bi sam, brez vpogleda v moj članek, lahko ugotovil, da kritizira pri meni prav to, kar sam razglša za pravilno. Sodbo o tem, kakšna je etična narava takšnih postopkov in ali so kompatibilni z akademskim statusom njihovega avtorja, prepuščam v celoti bralcu.

Primerjava Kovačeve »pravilne« z mojo »napačno predpostavko« daje odgovor tudi na vprašanje, zakaj v nasprotju z menoj trga ne šteje za nevtralen mehanizem. Ker razume z »danimi produkcijskimi odnosi« konstrukcije »ideologike« in normativike, nevtralnost trga pa vidi v tem, da si ga tako pojmovani odnosi lahko »podreajo«, da »lahko odločajo o naravi in zgodovinski obliki blagovne produkcije«, se pravi, ga lahko poljubno odpravljajo ali dopuščajo, omejujejo in preoblikujejo, na primer z družbenimi dogovori in samoupravnimi sporazumi, mora nevtralnost trga seveda zanikati. Tako pojmovano bi zanikal tudi jaz. Ker štejem produkcijska razmerja za »objektivno«, *zgodovinsko dana*, »opredeljena z razvojno stopnjo produktivnih sil«, trg ne more pomeniti nevtalnega mehanizma v smislu »prazne škatle, ki bi jo bilo moč napolniti« (Kovač, str. 488) s poljubnimi v ideologiji ali pravnih normah zamišljenimi razmerji, kar mi pripisuje B. Kovač, ampak jo objektivno, zgodovinsko dana razmerja napolnjujejo sama. Dokler B. Kovač kot politični ekonomist sprejema pojmovanje produkcijskih razmerij naše družbenopolitične publicistike, je to stvar njegovega ekonomskega znanja. Če takšno pojmovanje »socialistične ideologije vsemogočnih formalnopravnih socialističnih odnosov« prikazuje kot moje, pa gre za neokusno in zlobno podtikanje; saj celo samemu sebi ne verjame toliko, da si pri dokazovanju ne bi pomagal z direktnim prikrivanjem in pretvarjanjem mojih tekstov.

Ker pravi, da so »blago, vrednost, blagovna produkcija in tržni mehanizem *določeni* (družbeni) produkcijski odnosi (določen produkcijski način) . . .« (str. 488, podčrtal A. B.), se zastavlja vprašanje, ali na primer med preprosto blagovno in kapitalistično produkcijo glede produkcijskih razmerij ni nobenih razločkov, ali so v eni in drugi »določena« kot

vsebinsko medsebojno enaka. Če niso, potem je njegova trditev, da so blago, blagovna produkcija in tržni mehanizem *določeni* produkcijski odnosi v resnici prazna, nedoločna, brez smisla. Trg očitno reproducira v določenih razmerah nekapitalistična, v drugih pa kapitalistična razmerja. Pri tem je najinteresantneje, da sam pravi, da »blagovna oblika potemtakem ni nevtralni mehanizem, ki si ga lahko podrejšo socialistični (ali kateri koli drugi) produkcijski odnosi (kar že vemo – A. B.), ker med njimi obstaja mnogo bolj celovit mehanizem artikulacije, razkrajanja, ohranjanja, preseganja, institucionalne komplementarnosti *različnih produkcijskih odnosov (produkcijskih načinov)* v procesu ekonomske racionalnosti in funkcionalnosti družbene reprodukcije« (str. 489 – podčrtal A. B.). Če sem sposoben razumeti to družboslovno alkimijo, B. Kovač v nasprotju s samim seboj pravi, da blagovna produkcija niso *določeni*, ampak *različni* produkcijski odnosi. Ker izrecno dodaja, da gre za različne odnose v smislu različnih produkcijskih načinov, torej historično-razvojnih družbenoekonomskih ureditev, se mu s tem ravno v stavku, v katerem zatrjuje nasprotno, posreči navesti prav tiste argumente, s katerimi jaz utemeljujem nevtralnost tržnega mehanizma. Če pa je razumeti njegovo trditev, da so blago, blagovna produkcija in tržni mehanizem *določeni* produkcijski odnosi v tem smislu, da šteje za produkcijske odnose kar trg sam, torej tisto, kar je po terminologiji nekaterih ekonomistov zunanji izraz, površina družbenoekonomske vsebine, kar je še najbolj verjetno, se pravi, če glede produkcijskih razmerij med preprosto blagovno produkcijo in kapitalizmom ne vidi nobene razlike, bo pa moral v temeljih preveriti svoje pojmovanje produkcijskih razmerij in tudi drugih prvin politične ekonomije.

Skrajno neprimerni postopki mojega kritika dosežejo vrhunec, ko brez najmanjših skrupulov obvesti bralca, da so zgoraj navedena napačna pojmovanja »pri Bajtu prikrita«, da v resnici »pristajam na dominaciji političnega nad ekonomskim« (str. 488), čeprav navaja kot olajševalno okoliščino, da se tega ne zavedam. Res bi bilo zanimivo vedeti kako, s kakšnimi sredstvi v kritiziranem članku prikrivam »predpostavko«, da produkcijski odnosi »ne ustrezajo in ne pripadajo produkcijski sferi«, ampak jih pojmujem kot ideološke in normativne konstrukte. Morda s podčrtanimi, po njem zatajenimi deli teze? Ali želi moj kritik mogoče reči, da sem tiste stavke sicer res napisal, da pa ve, da ne mislim tako, in da je v tem razlog, da jih je izpustil?

Spisek podtikanj, s katerimi si omogoča kritiko, pa s tem ni končan. Navedel jih bom še nekaj, da bi se videlo, da ne gre za naključno površnost ampak za sistematično metodo.

1. V svojem zapisu pravi, da razumem »svobodno konkurenco« (tudi izraz mi imputira, pa ne gre za to) »kot nemonopoliziranost in perfektnost funkcioniranja trga«, in da je prosta konkurenca kot »perfektnost funkcioniranja trga socialistični ideal prihodnosti« (str. 490, podčrtal A. B.). Sam

tega nisem napisal ne v obravnavanem članku ne v katerem koli drugim svojem delu.

2. Podobno kot nekateri drugi slovenski ekonomisti, ki iz mojega (v resnici Marxovega) modela proste konkurence kot hipotetičnega odnosa med producenti sklepajo, da zagovarjam »konkurencialistični model socializma«, tudi B. Kovač govori o »ideologiki svobodnega tržnega modela, ekonomskega stroja in nevidne roke A. Smitha«, pa še »umišljeno«, »zabavno učbeniško lektiro« jo imenuje. Znano mi je, da se nekateri slovenski ekonomisti ponašajo s tem, da niso prebrali niti vrstice tistega, kar sem napisal. Toda, o modelu proste konkurence, ki nima neposredne zveze s tržno konkurenco, bi se B. Kovač danes lahko poučil tudi pri drugih ekonomistih, ki so ga prevzeli obenem z razločevanjem ekonomskega in pravnega pojma lastnine, če se že pri Marxu ni mogel. Mislim, da je v času vse egzaktnjšega logičnega in matematičnega modeliranja v ekonomiji nadvse nespodbudno, če se ekonomist ponaša z nesposobnostjo za abstraktno razmišljanje. Ker šteje tudi »abstraktne modele Marxovega ekonomskega sistema« za »zabavno učbeniško lektiro« »pedagoškega marksizma«, bi bilo zanimivo vedeti, na katere modele misli, teorijo vrednosti in presežne vrednosti, torej izkoriščanja, produkcijske cene, rente, reprodukcije družbenega kapitala, ali katerega drugega, in kako je mogoče brez njih opraviti »njihovo institucionalno zgodovinsko analizo«, ki naj bi bila »nekaj povsem drugega« (str. 490).

3. Potem ko mi dokaže »umišljeno ideologiko« »zabavne učbeniške lektire«, postane B. Kovaču glede mene vse jasno: »Od tod dalje postane tudi razumljiv nonšalantni zamah, s katerim A. Bajt ponudi nekaj naivnih zgodovinskih dokazov svoje teze, kot na primer . . . da odprava trga v kapitalizmu še ne odpravi kapitalskih razmerij, temveč bi se le-ti reproducirali v netržnih oblikah . . . (str. 490 – podčrtal A. B.). Tudi ta stavek si je moj kritik preprosto izmislil. Jaz sem namreč napisal, da odprava trga v sedanjem gospodarstvu še ne odpravi kapitalističnih razmerij (str. 1497), pri čemer sem s sedanjim (sodobnim) gospodarstvom z Marxom izrečno razumel tako kapitalistično kot »komunistično« fazo njegovega razvoja, torej socialistično gospodarstvo v običajni terminologiji. Zdi se, da mu je bilo še eno podtikanje potrebno samo zato, da je citirani stavek lahko posmehljivo zaključil z dodatkom, »da to že velja v sedanjem socializmu, Bajt, razumljivo, pozabi pristaviti« str. 490).

4. Ker pravi, da izhaja teza, »da so produkcijska razmerja . . . dana objektivno, opredeljena z razvojno stopnjo produktivnih sil, da pa je trg v razmerju do družbenih odnosov v bistvu nevtralen mehanizem«, iz »teoretske aparature neoklasične ekonomike« (str. 487), bi bilo poučno spoznati nekaj prvakov neoklasicizma, ki zagovarjajo to tezo, obenem z najbolj karakterističnimi mesti, ki to dokazujejo. Kdor bi to dokazal, mu ne uide ugledno mesto v zgodovini ekonomskih doktrin.

5. Kovač sklene svojo kritiko z ugotovitvijo, da se s trditvijo, da »trg neizbežno in neprestano reproducira kapitalaska razmerja«, Lenin »tokrat

za nameček vendar le ni motil«. Medtem ko ostaja znanstveni pomen namečka skrivnost njegovega avtorja, se ne glede na to, koliko stoletij ali tisočletij gospodarskega razvoja pred kapitalizmom je nekdo pripravljen odstopiti preprosti blagovni produkciji, zastavlja vprašanje, kako da se kljub stoletja ali tisočletja neprestanega reproduciranja kapitalskih razmerij trgu to ni posrečilo vse do osemnajstega stoletja. Ker obstajajo dokazi o obstoju trga kar precej tisočletij nazaj, ni mogoče reči, da bi bil pri reproduciranju kapitalizma posebno učinkovit.

Za bralca, ki ni imel priložnosti, da prebere moj članek »Trg kot podlaga gospodarskega sistema«, čeprav priporočam, da se potruži naknadno, dodajam, da trditvam B. Kovača ne nasprotujejo samo mesta, navedena v prvem odstavku in številna druga navedena mesta, ampak vsebina celotnega članka. Od začetka do konca v njem dokazujem, da socialističnih odnosov ni mogoče vzpostavljati z nasilnim odpravljanjem trga in njihovo institucionalizacijo, ampak samo prek razvoja produktivnih sil, pri čemer je prav trg ena od njihovih najpomembnejših prvin, ter da dosežemo z njegovim odpravljanjem ali omejevanjem prav glede vzpostavljanja socialističnih produkcijskih odnosov nasprotno od nameravanega. Ker ne smem domnevati, da doktor ekonomskih znanosti ne bi bil sposoben razumeti kar sem napisal, se moram vprašati, kako se je mogel lotiti kritike, ne da bi članek prebral, oziroma s kakšno moralno pravico je izpuščal in pretvarjal vse, kar ni ustrezalo njegovemu namenu, če je članek prebral. Je njegova želja, da me spravi »na isti breg« (njegov izraz), na katerem stoji M. Pavlović, me prikaže kot prikritega »dohodaša«, pa še malce bebavega povrh, nesposobnega, da bi se zavedal tistega kar piše, posvetila prav vsa njegova sredstva? Čeprav sem po *Jugoslovanski enciklopediji* pravnik, moram vendar izraziti presenečenje, da se je akademski ekonomist sposoben spustiti na tako nizko strokovno in moralno raven – vsaj upam, da se je spustil.